

Hadas Miklós:

A maszkulinitás társadalmi konstrukciói és reprezentációi

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Budapest, 2009. február 25.

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Értekezésünkben arra vállalkoztunk, hogy a férfikutatások meghatározó szerzőinek és fogalmi hálóinak kritikai reinterpretációja révén új távlatokat nyissunk meg eme rohamosan fejlődő aldiszciplína számára. Abból a paradoxonból indultunk ki, hogy míg a modern társadalomtudomány csaknem valamennyi fontosabb paradigmája „*male-stream mesternarratívaként*”, azaz a férfilét, ill. férfibeágyazottság látens objektivációjaként fogható föl, addig e társadalomtudományok a férfítapasztalat társadalmi meghatározóival és összetevőivel a huszadik század utolsó harmadáig szinte egyáltalán nem foglalkoztak. Ezért – elfogadva a férfikutatásokban kikristályosodott axiómát – a maszkulinitást, ill. annak társadalmi konstrukcióját nem univerzális érvényű adottságként, hanem a társadalmi nemi viszonylatok által történelmileg és kulturálisan meghatározott, reflexióra méltó, különös emberi tapasztalásként fogtuk föl.

Célunk elérése érdekében először a maszkulinitás alanyának problematikájára kívántunk koncentrálni, tisztázni óhajtván azt a – témánk szempontjából alapvető fontosságú – episztemológiai kérdést, hogy miképpen definiálható a „maszkulinitás” kategóriája, amennyiben azt – a társadalmi nemekkel foglalkozó szakirodalomban megfogalmazott álláspontok többségével ellentétben – nem „szerepként”, „identitásként” vagy „diskurzusként” fogjuk föl. E problematika – az eddigi visszajelzések szerint – originálisnak tűnő megoldási kísérlete után (lásd alább) további feladatként azt fogalmaztuk meg önmagunk számára, hogy a szociológia három eltérő területén – nevezetesen a történetiszociológia, a tudományiszociológia és a kultúrszociológia kontextusában – konkrét empirikus elemzések révén igazoljuk paradigmánk legitimitását.

II. Az elvégzett vizsgálatok leírása, a földolgozás módszerei

Témánk jellegéből adódóan az általunk elvégzett vizsgálatok mindenekelőtt a tágra felfogott (tehát nem csupán a férfikutatások körébe tartozó) társadalomtudományi szakirodalom földolgozásán és kritikai újraértelmezésén alapultak. A konkrét, történeti-kulturális jelenségekre koncentráló empirikus elemzések során az adott tárgy megkívánta módszereket alkalmaztuk, ill. a relevánsnak tekinthető forrásokat vettük igénybe. Így a 2.3.-as, történetiszociológiai irányultságú fejezetben elsődleges forrásként egyesületi évkönyvekre, az általunk vizsgált személyek, csoportok tagjai által írott naplókra, följegyzésekre, ill. a korabeli sajtóban megjelent publikációkra támaszkodtunk, másodlagos forrásként pedig a tárggyal kapcsolatos történettudományi szakirodalom fontosabb eredményeit használtuk föl. A harmadik, tudományiszociológia részben nem csupán az elemzett szerzők, ill. paradigmák képviselői által írott szakirodalomra támaszkodtunk, hanem az e szerzőket kritikai kontextusba helyező publikációkra is. A negyedik, kultúrszociológiai irányultságú részben a művészeti tárgykonstrukciók és reprezentációk immanens sajátosságainak megragadására szolgáló, általunk megalkotott fenomenológiai elemzési szempontrendszer alapján dolgoztuk föl a vizsgált jelenségeket.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

Egy rövid, problémakijelölő bevezető fejezet után, értekezésünk második fejezetében (A *maszkulinitás történeti konstrukciói*) előbb fölvezeltük a férfikutatások kikristályosodásának és intézményesülésének folyamatát a múlt század ötvenes éveitől kezdve a 21. század első évtizedéig. Ennek során, történeti kontextusba illesztve igyekeztünk jellemezni a *férfikutatások első és második hullámának* főbb sajátosságait. A nyolcvanas évektől intézményesülő második hullámot illetően megállapítottuk, hogy

1. a szerzők hatalmi viszonylatként kívánják a társadalmi nemek közötti kapcsolatokat definiálni;

2. a férfi-ferfi, ill. a férfi-nő közötti relációkra egyaránt fókuszálnak (e kontextusban nagy hangsúlyt kapnak a nem heteroszexuális férfiak beágyazottságával kapcsolatos vizsgálódások);
3. elutasítják a „biológiai determinista” vagy „szociáldarwinista” megközelítéseket;
4. profeministáknak tekinthetők (nemcsak mozgalmi célkitűzéseikben, hanem abban e tekintetben is, hogy a második hullámos feministák elméleteihez kívánnak kapcsolódni);
5. a „maszkulinitásokkal” kívánnak foglalkozni, azaz hangsúlyozzák a férfítapasztalások sokféleségét, valamint történetileg és kulturálisan változó jellegét;
6. igyekeznek összehangolni a tudományos és mozgalmi tevékenységüket;
7. nem tesznek egyenlőségjelet a férfi és a maszkulinitás, ill. a nő és a feminitás közé (azaz föltételezik, hogy nők is rendelkezhetnek „maszkulin”, miképpen férfiak is „feminin” sajátosságokkal).

A második hullám szemléleti pozícióinak differenciáltabb érzékeltetésére az ausztrál Bob Connell által kidolgozott *hegemon maszkulinitás* elméletének kritikai reinterpretációját végeztük el. Kifejtettük, hogy ez az elmélet a társadalmi nemi viszonylatokat a tágan értelmezett társadalmi struktúra egyik összetevőjeként igyekszik megragadni, mégpedig egy relacionális kategóriarendszer segítségével, melynek révén nem csupán a férfiak (maszkulinitások) és nők (feminitások) közötti bonyolultabb viszonyok értelmezhetők, hanem a maszkulinitás sokfélesége, „pluralitása” is megragadhatóvá válik. Számos, megalapozottnak tűnő kritikai észrevételt tárgyaltunk a hegemon maszkulinitás elméletével kapcsolatban. Mindenekelőtt e megközelítés elméleti hátterének kidolgozatlanosságát bíráló fölvetések jogosultságát hangsúlyoztuk, amelyek azt vetik az ausztrál szociológus szemére, hogy fogalomrendszere sematikus, marxizmusa leegyszerűsített, egyfajta naiv szocialista feminizmus hatja át, és miközben a férfiak közötti viszonylatokra koncentrál, elmulasztja a nők közötti kapcsolatok árnyalását. Emellett azt is fölvetettük, hogy a hatalmi-uralmi dimenzióban sem volna szabad figyelmen kívül hagynia a klasszikus alapesetet, a fizikai erőszakon, ill. annak monopolizálásán alapuló, kényszer strukturálta uralmi viszonylatokat. További problémaként említettük, hogy e paradigma alapján nem vizsgálhatók a *nem* uralmi-hatalmi jellegű viszonylatok, vagyis a kooperáción, szolidaritáson, csábításon, versenyen alakuló közösségformák és társadalmi gyakorlatok. Kifogásoltuk a reprezentációval és a maszkulinitás lokalizációjával, pozicionálásával kapcsolatos álláspont kellő differenciáltságának hiányát is.

Ezt követően, a fentiekben fölvezetett kutatási célunk kontextusába helyezve igyekeztünk kritikailag újraértelmezni a huszadik század vége kiemelkedően legnagyobb hatású szociológusának, Pierre Bourdieu-nek munkásságát. Miután röviden fölvezetettük a szerző pályáivének és elméleti beágyazottságának fontosabb sajátosságait, két kulcsfogalmát, az aristotelesi-tomista eredetű *habitus*-t, valamint a *társadalmi mezőt* igyekeztünk rekonstruálni. Rámutatunk, hogy a habituselmélet révén a kutató megragadhatja az ágensek ama stratégiáit, amelyek nem az objektív föltételek adekvát ismeretén alapuló tudatos céltételezések termékei, nem is az okként tételezett létföltételek mechanikus következményei, hanem az adott szituációkhoz objektíve igazodó gyakorlati érzék megnyilvánulásai, s ily módon túlléphetünk mind a racionális döntések elméletének szubjektív és objektív teleologikusságán, mind a mechanikus determinizmus korlátolt empirizmusán. Hangsúlyoztuk, hogy a *társadalmi mező* fogalmának operacionalizálása révén a kutatónak lehetősége nyílhat a szakértelemként meghatározható tudás-, ill. distinkciós elemek monopolizálása érdekében folytatott szimbolikus harcok elemzésére.

A bourdieu-i paradigma „in vivo” bemutatására, ill. kritikai értelmezésére egy magyarul két változatban is olvasható, és az értekezés problematikája szempontjából kulcsfontosságú mű, a franciául előbb 1990-ben, majd 1998-ban megjelent „*Férfiuralom*” című cikk, ill. könyv alapján vállalkoztunk. Kifejtettük, hogy a mű esszencialista tézise szerint a férfiuralom – melyet a szerző minden uralom modelljének tekint – egy olyan társadalmi intézmény, mely évezredek óta mélyen bevéssé vált az objektív társadalmi és a szubjektív gondolkodási struktúrákba. Keletkezésének alapja a férfiak szocializációja során öntudatlanul elsajátított *libido dominandi*, azaz az uralkodás ösztönösen meglévő vágya, egyfajta belső kényszerre épülő kötelességtudat, amellyel a férfi „önmagának tartozik”. E készítés – azaz *illúzió dominandi* – végső soron nem más, mint a

férfiasság hangsúlyozásának, teljesítménykényszerének kötelezettségébe vetett hit, mely a társadalmilag meghatározott elfojtásoknak köszönhetően a valóságelvet teszi meg az örömei forrásául, s a férfiakat más férfiak (és közvetve a hozzájuk tartozó nők) legyőzésére, megelőzésére, azaz olyan játékok művelésére készíti, amelyek határeseti formája a háború. A francia szociológus a huszadik század legvégén is ama jegyek hangsúlyozását tartotta kiemelendőnek, amelyek arra utalnak, hogy a társadalmi térben elfoglalt pozíciójuktól függetlenül a nők továbbra is egy „szimbolikus negatív hányadossal vannak elválasztva a férfiaktól”, illetve hogy a „körülmények szembeszökő változása elfedi a viszonylatok folytonosságát”, azt nevezetesen, hogy a két nem közötti „különbség struktúrája változatlan marad”.

A fenti tézisekkel kapcsolatban számos kritikai észrevételt fogalmaztunk meg. Mindenekelőtt azt kifogásoltuk, hogy amikor Bourdieu a „transzhistorikusságról”, a „habitusok állandóságáról”, a „láthatatlan struktúrák változatlanságáról”, azaz a „struktúra erejéről” értekezik, akkor lényegében nem tesz mást, mint hogy korábban kidolgozott paradigmáját újabb területekre terjeszti ki. Vagyis ahogy a társadalmi osztályokról megfogalmazottakat a társadalmi nemi osztályokra vetíti, ugyanúgy terjeszti ki a társadalmi reprodukciós folyamatok általános sajátosságairól kifejtett gondolatait is a nemileg meghatározott csoportokra, a férfiakra és a nőkre. Álláspontunk szerint igen nehezen védhető ez a paradigma-expanzió, hiszen egyrészt a társadalmi struktúra eltolódás révén történő újratermelődési modelljének alkalmazhatósága erősen vitathatóvá válik az ezredforduló késő modern társadalmait illetően, hiszen a szimbolikus distinkciókon alapuló legitimitások hierarchiájában ekkor már kevésbé egyértelmű a magas kultúra preferenciáin alapuló, elit-értelmiségi csoportok dominanciája. Másrészt elfogadhatatlan a változatlansággal kapcsolatos túláltalánosító megfogalmazás az iskola és a család esetében is, hiszen közismertek azok az adatok, amelyek a huszadik századi európai oktatási piac, ill. az intimszférán belül a szexualitás hatalmi viszonylatrendszerének radikális átalakulására vonatkoznak.

Ugyanakkor azt is megállapítottuk: bármennyire problematikus és támadható az idős Bourdieu férfikutatások területére tett kalandja, ebből még nem következik, hogy szociológiájának két kulcsfogalmát, a *habitus* és a *társadalmi mezőt* ne kísérelhetnénk meg beemelni a férfikutatások kánonjába. Ezért a következő fejezetben – a 19. századi Magyarországra koncentrálnak – arra törekedtünk, hogy a bourdieu-i fogalomkészlet fenti két kulcsfogalma segítségével tágítsuk a történeti férfikutatások szemléleti kereteit. Bizonyítani igyekeztünk, hogy a 19. század második felében Magyarországon színre léptek azok az erők, amelyek immár nem elégednek meg azzal, hogy csupán gyermekeik testhasználati stratégiáival törődjenek, hanem saját maguk kívánják a gyakorlatokat elvégezni. A német és a svéd torna közötti különbségek fölvázolását követően megállapítottuk, hogy a 19. század második felében a tornászat (ill. a szerveződő szabadidős sportélet) a korábbinál jóval összetettebb társadalmi erőterben jelenik meg, ill. hogy a testgyakorlatokkal és testhasználattal kapcsolatos tevékenységek és szervezetek egyre több szereplő érdekeit és céljait érintik. Elemzésünkkel azt kívántuk bizonyítani, hogy e periódusban Magyarországon kialakulófélben van a „sportmező” társadalmi erőtere, amelyben a tornázó polgárok immár egyaránt megkülönböztetni kényserülnek magukat a más sportot űző, valamint a másképpen tornázó polgároktól és arisztokratáktól. Következésképpen nem csupán saját erőterük határait kell kijelölniük és védelmezniük a megállíthatatlanul differenciálódó társadalmi térben, hanem saját erőterükön belül is vigyázniuk kell arra, hogy az eltérő érdekek és aspirációk képviselői ne hogy kiszorítsák őket megszerzett pozícióikból.

A továbbiakban a tornászat és az atlétika, vagyis a korabeli két gyűjtősport közötti tényleges és szimbolikus konfliktusok elemzésére vállalkoztunk. Elemeztük a két oldal kirekesztő és bekebelező stratégiáit, és ezeket összefüggésbe hoztuk az érintettek osztálybeágyazottságával és társadalmi pozíciójával, valamint az ezekből fakadó beállítódások, értékek és életstílusok közötti szimbolikus harcok dinamikájával. Tézisünk szerint az érvényes oppozíciók logikája (és ennél fogva a nekik tulajdonított szimbolikus jelentések összefüggésrendszere) alapján a tornászat a *bent*, a *zárt*, a *kötött* és a *lent*; az atlétika pedig a *kint* a *nyitott*, a *szabad* és a *fent* társadalmi konnotációit hordozza. A tornászat társadalmi bázisául szolgáló polgárság, illetve az atlétika osztályhárterét jelentő keresztény felső osztályok tagjainak eltérő osztályreprodukciós stratégiái és az e stratégiákat meghatározó, többé-kevésbé öntudatlan társadalmi idő-kezelési különbségek a két tevékenység

versengéssel kapcsolatos eltérő viszonyára vezethetők vissza: míg ugyanis a tornász határozottan visszautasítja a versengést, és gyűjtőspórtja "hivatásának" azt tekinti, hogy a "rend és a fegyelem iskolájának" számító tornacsarnokokban "mindenki testi erőinek szabad használatához jusson", addig az atlétika propagálói nemcsak saját sportjuk, hanem minden emberi tevékenység céljának tartják a versengést.

Megállapítottuk, hogy a civilizáció/modernizáció folyamatának köszönhetően a modernitás testi alapzatát megteremtő, tornászó *új férfi* abban az értelemben *nőies férfi*, amennyiben a korábbi harcoss, konfrontatív, megalkuvásmentes, büszkeségen alapuló, hatalmi technikákat reprodukáló, arisztokrata gyökerű férfiassággal szemben immár az önfegyelem, a (monotónia)tűrés, az autoritásnak való engedelmesség és a közvetlen harci és versengő elemek kiiktatására készülő polgári elemek kerülnek a férfihabitus középpontjába. Ezzel szemben az atlétikával színre lépő nemesi generáció a versengő férfiasságot teszi meg a nemzet (a faj) megszilárdításának eszközéül. Ugyanakkor az athletizáló arisztokrata már tisztában van azzal is, hogy a 19. század utolsó negyedében egyrészt az "emancipálódó" nőktől kell megkülönböztetnie magát, másrészt el kell határolódnia az alsóbb népcsoportoktól, különösen a fölemelkedő polgárságtól is. Mindez pedig nem kevesebbet jelent, mint hogy a férfiasság a 19. század végén már partikuláris és relacionális módon definiálódik; vagyis a férfiasság fogalma egy osztályok és nemek közötti szimbolikus hatalmi harc eszközévé válik.

Tézisünk tehát a következő: amennyiben a maskulinitást nem szerepként, identitásként vagy diskurzusként, hanem történetileg megragadható, sajátos habitusként operacionalizáljuk, túlléphetünk a connelli maskulinitásdefiníció bizonytalanságain. A bourdieui paradigma bevezetésének további hozadékaként értelmeztük, hogy az elemzett relációk körébe bevonhatjuk az ágensek egymást folyamatosan észlelő, interpretáló és értékelő interakcióinak, azaz a szimbolikus distinkciók dinamikájának elemzését is. Ezáltal pedig új, elemezhető viszonylatokat nyerhetünk a Connell által figyelembe vett relációk mellé, miközben – a naiv tükrözésemélet kiiktatásával – a reprezentációk és interpretációk komplex jelenségkörét is a fogalmi háló részévé tehetjük. A bourdieui szociológia emellett segíthet abban is, hogy mező jellegű erőterek összefüggésrendszerében értelmezzük a férfiasság adott helyen és időben kialakult diszpozíciós formáit. Következésképpen egyaránt lehetőségünk nyílna az egyes erőtereken *belüli*, illetve *közötti* komplex relációk – és ezek részeként a férfibeállítódások variációinak – empirikus vizsgálatára.

x

Értekezésünk harmadik részében (*A maskulinitás tudományos objektivációi*) két neves amerikai szociológus egy-egy kiemelkedő hatású művének kritikai értelmezése révén egyrészt a megközelítések fogalomrendszerének és érvelészetének belső hiányosságaira és ellentmondásaira igyekeztünk rámutatni, másrészt azt is szemléltetni igyekeztünk, hogy a modern társadalomtudomány eme objektivációi mennyiben tekinthetők „*male-stream mesternarratíváknak*”. Először Michael Burawoy-nak, az Amerikai Szociológiai Társaság elnökeként 2005-ben publikált és sokak által reflektált szövegét elemeztük. Megállapítottuk, hogy Burawoy következtetlennül, nézőpontját változtatva, önellentmondásokba keveredve, bizonytalan fogalomhasználattal, a legtöbb esetben definíciók és megvilágosító példák nélkül próbálta megragadni a közszociológia problematikáját. Ezért kísérletet tettünk arra, hogy – Burawoy-jal szemben – ne csupán egyetlen tényező, nevezetesen a tudás termelője és fogyasztója közötti viszony aktív vagy passzív jellege (azaz a szociológus és a publikuma közötti „párbeszéd” megléte, ill. hiánya), hanem egy differenciáltabb fogalom- és szempontrendszer alapján igyekezzünk a közszociológus és a publikuma közötti viszonyt fölvezetni.

Három elemzési dimenzióként a tudományosság jellegét, a nyilvánosság jellegét, valamint a cselekvés-irányultság jellegét vettük föl. A dimenziók alapján egy háromdimenziós teret konstruáltunk, amelyben az alábbi, intézményesült szociológusi tevékenység típus-halmazokat helyeztük el: kutató, szakértő, értelmiségi. Kifejtettük, hogy bizonyos föltételek megléte esetén (aktívabb társadalmi szerepvállalás, a nyilvánosságban betöltött nagyobb súly) a kutatóból közkutató, a szakértőből közszakértő, az értelmiségiből közértelmiségi válhat. A szellemi közemberek sajátos típusaiként definiáltuk a köztudóst és a popsociológust. A rugalmatlan és

statikus burawoy-i modellel szemben azt fogalmazzuk meg, hogy a közszociológus és a nem közszociológus közötti határok rendkívül képlékenyek. Bizonyítani igyekeztünk azt is, hogy a világ nagyobb részén harminc-negyven éve gyakorlatilag átjárhatóak a szociológus és a közszociológus pozíciói közötti határok, úgyhogy Burawoy nyitott kapukat döngget kiáltványával.

E kritikai céllal megalkotott deskriptív modell fölvezetését követően vállalkoztunk a (köz)szociológus feladataival kapcsolatos preskriptív sajátosságok körvonalazására. Mindenekelőtt kívánatosnak tartottuk, hogy a szociológus lehetőleg mindhárom dimenzióban expanzív stratégiát folytasson. Minimumkövetelményként azt fogalmazzuk meg, hogy a szociológus a lehető legtisztességesebben próbáljon megfelelni kutatói / oktatói / szakértői munkája kihívásainak, és ennek részeként igyekezzen tudását és kutatási eredményeit minél nagyobb és vegyesebb összetételű publikumhoz is eljuttatni. Kívánatosnak tartottuk, hogy a szociológus úgy igyekezzen átalakítani a szakmai erőteret, hogy a létrejött új viszonylatok kedvezzenek az általa fontosnak tartott ügynek; ugyanakkor azt is megfogalmazzuk, hogy a közügyekben részt vevő és a cselekvési láncban aktív szerepet vállaló társadalomtudósok világosan el kell választania állampolgári énjét közszociológusi mivoltától.

Burawoy közszociológiával kapcsolatos álláspontjának kritikai reinterpetációját követően – James Coleman *Társadalomelmélet alapjai* című munkája alapján – a Racionális Döntések Elméletének (RDE) néhány jellegzetes sajátosságát tettük bírálat tárgyává. A RDE térhódítását segítő tényezők között kiemeltük a hatvanas évek amerikai szociológiájában bekövetkezett paradigmaváltást, melynek során a korábbi évtizedek funkcionalista szociológiájának helyébe fokozatosan a „mikroszociológiai”, vagy ha tetszik, a „konstruktivisták” szociológia lépett. Hangsúlyoztuk, hogy paradigma intézményesüléséhez hozzájárult az analitikus marxizmus is, amely az analitikus filozófia és a pozitivisták társadalomtudomány legfejlettebb módszerei segítségével kívánta megválaszolni a marxizmus hagyományos kérdéseit. A két iskolát különösen közelállóvá tette, hogy mindkettőben kitüntetett jelentőségűek a játékelmélet, a matematika, valamint a neoklasszikus közgazdaságtan fogalmai és modelljei. Kifejtettük, hogy az analitikus marxizmus követőikhez hasonlóan a RDE képviselői is a „nagy elmélet”, a „nagy narratíva” megalkotására törekednek, továbbá, hogy e szándék különösen erőteljesen jelenik meg Coleman főnti munkájában, melynek egyik fő tézise szerint a társadalomtudományok fő feladata nem az egyéni viselkedés, hanem a társadalmi jelenség magyarázata. A társadalmi struktúra alapvető változásai a szerző szerint szükségessé teszik a társadalomról való gondolkodás, azaz a társadalomelmélet újrafogalmazását is. Nevezetesen, az emberek életét átható, célracionálisan szervezett korporatív cselekvőkből konstituálódó új társadalomtudományra van szükség, mely „megfelelő alapul szolgálhat a társadalom célirányult rekonstrukciójára”.

A colemani paradigmát kritizáló álláspontok közül először azt a – társadalomtörténészek által megfogalmazott – ellenvetést hangsúlyoztuk, mely szerint Coleman a cselekvés problémáját kiemeli történeti összefüggésrendszeréből, s csupán az érdekvezérelt egyén cselekedeteinek kumulált aggregátumaival foglalkozik, következésképpen figyelmen kívül hagyja az egyéni értékek társadalmi és kulturális konstrukciójára vonatkozó bőséges szakirodalmat. Majd Denzin álláspontjára hivatkoztunk, aki szerint az elmélet két kulcskategóriája, a „racionális” és a „választás”, (ill. döntés) egy nem létező világra vonatkozik, következésképpen a mindent működtetni képes társadalomelmélet megteremtése iránti igény igen veszélyes társadalmi következményekkel járhat. Harmadrészt azt a kultúrszociológusok által megfogalmazott kritikát foglaltuk össze, miszerint a RDE paradigmája – miközben képtelen a gyakorlatokat irányító hitek, preferenciák és kulturális konvenciók magyarázatára – egy „realitásától megfosztott valóságot” teremt, mely a társadalmiság tudós tagadójaként egy atomisztikus társadalom ontológiáját csempészi be a társadalmi tudatba. Mindehhez hozzátettük, hogy Coleman ugyan a mikro-makro viszony tárgyalását központi jelentőségűnek tartja, e kapcsolattípus kidolgozottsága mégis rendkívül elnagyolt marad elméletében, mivel nem ad számot arról, mi az oka annak, hogy makroszinten különböző csoportok, szervezetek alakulnak ki.

Már Burawoy írása kapcsán is megállapítottuk, hogy a szociológus saját szimbolikus hatalmának mások rovására történő érvényesítését teszi meg reflektálatlan maszkulin diszpozíciói által áthatott szakmai stratégiái céltételezésévé. Ezt az állítást sokkal nyomatékosabban fogalmazzuk meg James

Coleman jelen műve kapcsán. Nemcsak a könyv ama sajátosságából adódóan, hogy – miközben elmélete számos vonatkozásban elnagyolt, ill. komoly hiányosságokat mutat – a szerző ellenállhatatlan késztetést érez az univerzális „nagy narratíva” megalkotására, hanem azért is, mert mindezt leplezetlen messianisztikus hevülettel teszi. Emellett ama tényeknek is nagy jelentőséget tulajdonítottunk, hogy Coleman elsősorban önmagára és a vitathatatlan szimbolikus nobilitással rendelkező klasszikusokra hivatkozik, továbbá egy magasabb rendű, racionális referenciatudomány (a közgazdaságtan) imperializmusának ügynökeként kívánja a „piszkos kezek” szociológiáját forradalmasítani. Ily módon arra a következtetésre jutottunk, hogy a „*Társadalomelmélet alapjai*” (ill. az általa reprezentált RDE) joggal tekinthető a libido dominandi par excellence objektivációjának. Más szóval: a férfikutatások nézőpontjának alkalmazása lehetővé tette számunkra, hogy közös nevezőre hozzuk a vizsgált tudományos művekkel kapcsolatban különböző pozíciókból megfogalmazott kritikai észrevételeket.

x

Az értekezés utolsó, negyedik részében (*A maskulinitás kulturális reprezentációi*) három témakör kapcsán igyekeztünk dekonstruálni a kulturális alkotó folyamatokban, ill. kulturális reprezentációkban tetten érhető férfiuralmat. Először a zenei mezőt jellemző nemspecifikus viszonylatokat tárgyaltuk. Megállapítottuk, hogy a zeneszerzők és a karmesterek még ma is csaknem kizárólag férfiak, és a hangszeres szólisták tekintetében is komoly egyenlőtlenségeket és aránytalanságokat figyelhetünk meg nemi hovatartozásuk alapján (e tekintetben a zongoraművészt, a hangszeres előadó prototípusát hoztuk föl példának). Rámutatunk arra, hogy a zeneesztéták, zenekritikusok, illetve a zenei intézmények vezetői is túlnyomórészt a férfiak közül kerül ki, ezért a zenei mezőben a férfiuralom többszörösen is biztosítatik: a zene komponálásakor, megszólaltatásakor és értékelésekor. Törvényszerűnek ítéltük, hogy minél inkább kollektív a termelés technikai folyamata, annál kisebb az esélye, hogy benne a nők uralmi helyzetbe kerülhessenek.

Elsősorban eme sajátosságra vezettük vissza azt a tényt, hogy a karmesterek általában férfiak. E szakember tevékenységének egyik lényegi elemét az uralmi szakszerűség diszpozíciói alapján történő vezetésben, igazgatásban, az emberek és a dolgok fölötti rendelkezésben, mások engedelmisségének kikényszerítésében találtuk meg. A zenei termelést (az egyéb termelési folyamatokhoz hasonlóan) csapatmunkaként fogtuk föl, melyre a közösségi kapcsolatok, ill. a szakmai munkálkodás archaikusan rögzült, máshol elsajátított normái vonatkoznak. Tézisünk szerint a közvetítések és áttételek játékának köszönhetően a zenei erőterben a férfiuralom mindenekelőtt azért termelődhet újra, mivel ez az intézmény a zene műveléséhez képest lényegtelennek tekintett, külső eredetű diszpozicionális rögzülésekből fakad, következképpen a reflektált figyelem fókuszán kívül marad. Jellemzőnek tartottuk azt is, hogy a zeneművelés szexuális jelentéstartalmai egyre nyilvánvalóbbakká válnak, ahogy a populáris műfajok felé közelítünk.

Megállapítottuk, hogy míg a hangszeres zenészek egy tőlük idegen instrumentum uralására szolgáló diszpozíciókat sajátítanak el, addig az énekeseknek ugyanezeket a diszpozicionális energiákat befelé kell fordítaniuk. Következő tézisünk szerint ezért az énekesnek saját teste fölött kell uralkodnia, vagyis fokozott mértékben kell rendelkeznie az önfegyelem, az önuralom, a tűrőképesség, a testi működések ellenőrzésének és szabályozásának képességeivel, ugyanakkor kevésbé kell ismernie, átlátania, ha tetszik, uralnia a zenei folyamat egészét. E tényezőkkel magyaráztuk, hogy a zenei szaktevékenységek közül az énekes szólistáé kitüntetetten alkalmas arra, hogy nők is végezhesék. Álláspontunk szerint az énekesnő tudománya – természetesen az énekléshez szükséges adottságok, készségek és technikák birtoklása mellett – jelentős mértékben abban áll, hogy saját, egyéni heteroszexuális tapasztalataira támaszkodva képes tetszést kiváltani anélkül, hogy ennek érdekében külön erőfeszítéseket kellene tennie. Testté vált formában, öntudatlanul kell magában hordoznia évszázadok fölhalmozott és kikristályosodott diszpozicionális mintázatát, miközben a maskulin optikájú társadalmi világ az általa inkorporált női diszpozíciókat és megnyilvánulásait szexualizált jelentéstartalmak hordozóiként észleli.

Az értekezés következő fejezetében – művészeti reprezentációk vizsgálata alapján – a Kádár-rendszerben értelmiségi körökben létező férfi-beállítódások vázlatos történeti rekonstrukciójára tettünk kísérletet. Huszárik Zoltán Szindbád-filmje hajdani sikerének okait kutatva először arra mutattunk rá, hogy a kommunizmusban bémunkássá süllyedő, alávetett társadalmi csoportok túlnyomó többsége vesztésként definiálhatta önmagát. A kommunista rendszer – kezdetben legalábbis – az örömszerzés formáit is kollektivizálni akarta, így e kollektív rituálékkal szemben szükségképpen jelentek meg az önbeteljesítés és örömszerzés individuális modelljei. A politikai jogfosztottság és cselekvésképtelenség körülményei között az értelmiség szinte természetes módon menekült az esztétikumba, élvezvén, hogy e beszédmód rejtélyeinek és áthallásainak dekódolási monopóliumával mindenekelőtt ő rendelkezik. Ebben a helyzetben Krúdy ideális védőernyőt jelentett, mivel a legmagasabb irodalmi referencia példájával megbocsáthatóvá tette a férfibűnököt, és segítette a morál esztétikummal alakításában.

A film sikerében jelentős szerepet tulajdonítottunk ama sajátosságnak, hogy Magyarországon az uralkodó értékmodell, a legapróbb gesztusokban is föllelhető beállítódásokig, a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben is alapvetően az úriemberi-dzsentri viselkedési mintákból táplálkozott. Latinovits Szindbád-jában az anómia helyzetében újjászületett ellenhőst azonosítottuk be, aki a szó szoros értelmében megtestesíti az ideológia által a társadalmi tudatalattiba söpört konnotációkat. Tézisünk szerint e beállítódás a mindennapi érintkezés, azon belül is elsősorban az uralkodás, a csábítás és a kikapcsolódás szabályait kanonizáló minták köré szerveződik, melyek egyaránt a libido dominandi különböző életszférákba történő transzpozíciójára vezethetők vissza. A lovagként föllépő férfi a vele egyenrangúak között kivívott rangjának mértékében jogosult a fölhalmozott férfipresztízs, illetve virilitástőke szimbolikus ellenértékét jelentő nőszemélyek megszerzésére.

Azt is bizonyítani igyekeztünk, hogy a hetvenes évek Magyarországon a „Szindbád” nemcsak a félmúltból származó társadalmi diszpozíciók földözése miatt válhatott kultuszfilmmé, hanem ama áthallásoknak köszönhetően is, amelyek a századforduló dzsentrijének és a kádárizmus értelmiségének társadalmi helyzete közötti strukturális homológiából származnak. A kádárizmus értelmiségét – a dzsentrihez hasonlóan – „fölsőleges” társadalmi csoportnak tekintettük (az orosz eredetű „lisnij csilovjék” kategóriája alapján), arra utalván, hogy az anyagi javak termelésében és a technológiai, ideológiai és esztétikai modernizációban játszott szerepük ugyan elmaradt társadalmi súlyuktól, a szimbolikus javak létrehozásában mégis meghatározó szerepük volt korukban. Ezen abszurd létállapot megragadása iránt a kelet-európai értelmiségiek „fölsőleges osztálya” fokozott mértékben érzékeny volt, hiszen saját társadalmi beágyazottságát is a kettős kötések, az ambivalencia, a szimbólumképzési késztettség, az irracionális folyamatos megtapasztalása jellemezte. Végezetül megállapítottuk, hogy a kelet-európai értelmiségi, ahelyett, hogy az elkötelezett szemlélő nyilvános társadalmi kontrolljának megvalósítására törekedett volna, a múlt századi dzsentrihez hasonlóan többnyire megelégedett a morgás, a duzzogás, az elégedetlenkedés informális körben érvényesülő stratégiáival. A nómenklatúra különböző szintjeinek képviselői ezzel pontosan tisztában voltak, és könnyedén elérték, hogy e „duzzogó osztály” képviselőit az egyéni, informális csatornák hajszalerei révén cinkosukká tegyék. Ugyanakkor a hatalmat monopolizálók tartottak is a formális hatalommal nem rendelkező értelmiség informálisan-szimbolikusan érvényesülő befolyásától.

Az értekezés utolsó fejezetében az Európában, ill. az Egyesült Államokban díjnyertes filmekben reprezentált férfitoposz jellegzetességeit igyekeztünk megragadni. Az 1984-1996 között a cannes-i filmfesztiválon, ill. az Amerikai Filmakadémia által Oscar-díjjal jutalmazott filmek férfihőseinek ábrázolása kapcsán kívántuk árnyalni a férfiuralom univerzalitására és változatlanóságára vonatkozó bourdieu-i tételt. Az európai modell kapcsán megállapítottuk, hogy a díjazott filmek túlnyomó többségét (28-ból 27-et) férfi rendezte, és tizenhét filmben az abszolút főszereplők is férfiak, következésképpen e filmek fő témája többnyire nem a férfi-nő kapcsolat, hanem valami más, a férfi létezése és egzisztenciája számára fontos probléma. Elemzésünkben ugyanakkor az is kiderült, hogy a filmnarratíva középpontjában álló férfiak túlnyomó többsége alárendelt társadalmi pozíciójú: elnyomott, periférikus, deviáns, sérült, szegény, de mindenképpen vesztés ember. Ezzel

összhangban a domináns pozíciójú, hatalommal rendelkező férfiak szinte mindig ellenszenves figuraként ábrázoltattak.

A megváltozott férfijelleg további lényegi sajátosságának ítéltük meg, hogy gyakorlatilag nem találtunk csábító-hódító férfit a díjazott alkotásokban, és maga a szerelem, évezredek európai művészetének talán legfontosabb témája is csak néhány filmben bukkant föl. A szerelem és a szexuális viszonyok alapvetően és eredendően problematikus, beteljesülést nem adó, perverz, deviáns, elidegenedett, szürreális vagy egyenesen sátáni jelenségeként kerültek bemutatásra. A szabályosság és a hatalom csáberejét a szabálytalanság és a deviancia charme-ja váltotta föl, továbbá viszonylag gyakran került idősebb vagy középkorú férfi a centrumba. A díjnyertes filmekben csökkent a nyilvános szférában tevékenykedő férfiak aránya, ugyanakkor egyre többször kerültek a történetek középpontjába a férfiak közötti magánszférabeli kapcsolatok egyes formái.

Az Oscar-díjjal jutalmazott filmekkel kapcsolatban mindenekelőtt azt állapítottuk meg, hogy azokat nem csupán kivétel nélkül férfiak rendezték, hanem a filmtextusok középpontjában is túlnyomórészt férfiak állnak. E filmek csaknem felében a főhősök erős, okos, kegyetlen, magányos, sikeres, öntörvényű, hódításra hajlamosított, fehér és heteroszexuális férfiak, akik a nők számára ellenállhatatlan csáberővel bírnak. S ugyan közülük néhányan kritikus távolságtartással ábrázoltatnak, az omnipotencia igényét (és vágyát) magában rejtő, inkorporálódott maskulin diszpozicionális mintáik a magányos cowboy őstoposzával rokonítják őket. Ezekben az alkotásokban többnyire nem ellenszenves a hatalmi helyzetű férfi, sőt, a főhősök szinte isteni eredetű férfitökélye középponti eleme a férfibeállítódásoknak. Ezek a férfiak valamiben rendkívüliek, zseniálisak. Ez a rendkívüliség akár ördögi gonoszság, kegyetlen érzéketlenség vagy önpusztító agresszivitás is lehet. Elemzésünk alapján egyértelműen kijelenthetővé vált, hogy míg az Európában díjazott filmekben alig található csábító-hódító férfiak, addig az Oscarral kitüntetettekben jó eséllyel a legvonzóbb(nak tartott) amerikai férfiszíttárok különböző generációinak tagjai alakítják a főszerepeket. A férficharme szexepiljével rendelkező hősök minden gond nélkül keverednek szerelmi bonyodalmakba, jóllehet a heteroszexuális szerelemi szál (ha egyáltalán előfordult), többnyire mellékes jelentőséggel bír a központi helyzetű férfialak nagyra törő küldetéséhez képest. Ezzel összhangban az is megállapítottuk, hogy az Oscar-díjas filmek férfiai – ismét csak az Európában magasra értékelt alkotásokkal szemben – jóval ritkábban jelennek meg a magánszférában.

Kapcsolatot véltünk fölfedezni a filmipar strukturális beágyazottsága és a reprezentált férfiminták különbségei között. Meglátásunk szerint az Egyesült Államokban a filmipar szerkezete garantálja, hogy elmosódjanak a gazdasági és kulturális szféra, illetve az elit- és a népszerű kultúra közötti határok, hiszen Oscar-díjjal jutalmazott, tehát esztétikailag is magasra értékelt filmet csak olyan alkotó készíthet, aki a piacon is sikeresnek bizonyul. Ebből adódóan azt állítottuk, hogy az elemzett, Oscar-díjjal kitüntetett amerikai filmek, akarva-akaratlanul, a modernitás egy olyan különös történelmi pillanatának distinkcióit és diszpozicionális struktúráit tükrözik, amelyben a férfiuralom tradicionális formáira többé-kevésbé észrevétlenül épülhettek rá a szabad piacgazdaság és a modern társadalom intézményei. Alapvetően e sajátossággal magyaráztuk, hogy a férfiuralom dekonstrukciója lényegében nem történt meg ezekben a filmekben. A gyártók ugyanis pontosan tisztában voltak vele: terméküket mindenekelőtt az amerikai piacon kell értékesíteniük, ahol egy esetlegesen szélsőséges férfiúi önkritika nem volna képes a fogyasztói szükségletek kielégítésére.

Mindezek alapján megfogalmaztuk ama tézisünket, miszerint az Oscar-díjjal kitüntetett filmek férfihősei alapvetően mások, mint a Cannes-ban díjazott alkotásokéi: az erős, önelégült és győzedelmes férfi áll szemben a gyöngye, elbizonytalanodott férfival. Ugyanakkor hangsúlyoztuk e reprezentációs mintázatok kontextualitásának jelentőségét is, rámutatván arra a sajátosságra, hogy egyes filmek (példaként a *Vesztett a világra* és a *Ponyvaregényre* hivatkoztunk) másképpen értelmezhetők, ha a cannes-i díjazottak, és megint másképpen, ha az Oscar-díjjal kitüntetettek kontextusába helyeztetnek. Cannes-i díjazottként az válik bennük hangsúlyossá, hogy David Lynch és Quentin Tarantino idézet-idézetre halmozva, a „szimulakrumok szimulakrumait” újratermelve, az erőszakot átesztetizálva az alkotásokat rafinált fikcióként teszik dekódolhatóvá. Ugyanakkor, ha e filmeket az Egyesült Államokban díjazott alkotások kontextusába helyezjük, azonnal hangsúlyossá válik, hogy e filmek esztétikai bravúrajai a hétköznapi virilitás agresszív diszpozíciós

struktúráiból építkeznek, és hogy középpontjukban nem áll más, mint a többi amerikai filmre is olyannyira jellemző erőszakos és kegyetlen férfivilág. Tehát ami az egyik nézőpontból rafinált, posztmodern esztétikum, a másiból brutális, modern identitásállítás.

Értekezésünkben tehát egy olyan fogalmi háló megalkotására törekedtünk, amelynek segítségével egységes fogalmi keretben, komplex módon vizsgálhatók a maszkulinitás konstrukciójának társadalomtörténeti, tudás- és kultúrszociológiai dimenziói. Őszintén reméljük, hogy az olvasó azzal a meggyőződéssel teszi majd le munkánkat, hogy nem dolgoztunk hiába, mivel sikerült bizonyítanunk: a társadalomtudományi kutatások számára ígéretes lehetőségeket biztosíthat, ha a maszkulinitást, ill. annak társadalmi konstrukcióit és reprezentációit nem univerzális érvényű adottságokként, hanem a társadalmi nemi viszonylatok által történelmileg és kulturálisan meghatározott, reflexióra méltó, különös emberi diszpozíciókként fogjuk föl.

IV. A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke:

Önálló tudományos könyvek:

- (with Rudolf Andorka) (eds.) (1990): *Social Structure, Stratification and Mobility in Central and Eastern Europe. Papers presented at the Conference in the Inter-University Centre of Postgraduate Studies, Dubrovnik, April 14-17, 1990.* Budapest: BKE. 302 old.
- (szerk.) (1994): *Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Budapest: Replika Könyvek. 267 old.
- *A modern férfi születése* (2003). Budapest: Helikon. 339 old.

Könyvfejezetek:

- *Post-modernity and Androginous Identity* (1997). In *Women and Men in East European Transition.* eds. by Margit Feischmidt et als. Cluj-Napoca: Editura Fundatiei pentru Studii Europene. 201-213.
- *Diszpozíciók és társadalmi reprodukció* (2000). Adalékok a Ludovika Akadémia történetiszociológiai vizsgálatához. In Spéder Zsolt és Elekes Zsuzsa (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban.* Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó. 349-367.
- *Soccer and Antisemitism in Hungary* (2006) (with Victor Karady). In Michael Brenner and Gideon Reuveni (eds.) *Emancipation through Muscles. Jews and Sports in Europe.* University of Nebraska Press. 213-235.
- *Fussball und Antisemitismus in Ungarn: Fussballerische Rivalitäten vor Beginn der kommunistischen Herrschaft* (2006) (mit Victor Karady). In Michael Brenner and Gideon Reuveni (hg.) *Emancipation durch Muskelkraft. Juden und Sport in Europa.* Vandenhoeck und Ruprecht. 216-238.

Tudományos cikkek:

- *Marxism and macro-sociology : 25 years of social structure studies in Hungary* (1990). In *Social structure, stratification and mobility in Central and Eastern Europe.* ed. by Andorka Rudolf, Miklós Hadas. Budapest: BKE. 149-172.
- *Pegazus és Rozinante. Töredékes reflexiók Csepeli György és Wessely Anna írása kapcsán.* Replika 1992/1-2. 26-30.
- *A credo kontextusa.* Replika 9/10 (1993). 82-87.
- *Az Arab Szociológiai Társaság konferenciájáról.* Szociológiai Szemle. 1993/2. 105-111.
- *Rational Choice Theory and Neo-Utopianism.* Budapest Review of Books. 1993 Autumn. 103-109.
- *Férfiuralom. Beszélgetés Pierre Bourdieu-vel.* Replika. 13/14 (1994). 47-54.
- (Karády Viktorral): *Football et antisémitisme en Hongrie.* Actes de la Recherche en Science Sociales. 103. Juin 1994. 90-102.
- (Karády Viktorral): *La tentation d'excellence dans les sports chez les élèves juifs des lycées hongrois.* Cahiers d'Études Hongroises. (Octobre 1994)

- Hímnem, nőnem. In Hadas Miklós (1994) (szerk.): *Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*. Replika Könyvek. 1994. 246-264.
- (Karády Viktorral): Futball és társadalmi identitás. *Replika*. 17/18 (1995). 89-121.
- Bartók, the Scientist (1996). In Miklós Hadas and M. Vörös (eds.): *Colonization or Partnership? Eastern Europe and Western Social Sciences*. Budapest: Replika Circle. 59-72.
- Postmoderna in androgina identiteta (szlovénül). *Razgledi*. Ljubljana. 2 October 1996. 14-17.
- (Beck Lászlóval): Olimpia és nemzeti identitás. *Jel-kép*. 1997. január. 16-26.
- A másfeledik nem. *Magyar Lettre Internationale*. 1997. december 24-28.
- Az örök cowboy. *Replika*. 28 (1997). 161-170.
- Faces of Modernity (1997). In *Ambiguous Identities and Changing Subjectivities in the New Europe*. ed. by Miklós Hadas and Miklós Vörös. Budapest: Replika Circle. 171-184.
- Szindbád halott. *Magyar Lettre Internationale*. 21. (1996 nyár) 58-61.
- Bartók, a természettudós. *Replika*. 33/34 (1998). 21-33.
- Contextual Plurality: A Shoddy Dictatorship. Introduction to the Hungarian Women's Narratives (1998). In M. Hadas - K. Kovács - E. Lafferton (eds.): *Central European Hysteria*. Budapest: Replika Circle. 7-15.
- (Karády Viktorral) (1998): Fotbal si identitate civica (o analiza istorica a semnificatiilor sociale in fotbalul maghiar) (románul). *Secolul 20*. 4-7/1998. 257-284.
- Stílus és karakter. Futballhabituológiai traktátus. *Replika*. 36 (1999). 125-144.
- A párbaj és a vívás. Adalékok a maszkulinitás történelmi geneziséhez. *Café Babel*. 2000/3. 125-142.
- Football and Social Identity. The Case of Hungary in the 20th Century. *Sports Historian*. November. 2000. 43-66.
- Férfitempó (2000). Az interjút készítette és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós. *Replika*. 39. 7-19.
- Izzó gyűlölettel. G. Tamás monológja (2000). Az interjút készítette és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós. *Replika*. 40. 7-19.
- A középpont nélküli ember (2000). Az interjút készítette és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós. *Replika*. 41-42. 7-19.
- Pierre Bourdieu, egy totális szociológus. *Magyar Lettre Internationale*. 40. 2001. tavasz. 13-17.
- Kis traktátus lovakról és emberekről. Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához *Holmi*. 2001 május. 608-626.
- Hímnem, többszám. A férfikutatások új hulláma. *Replika*. 43-44 (2001). 25-36.
- Lovak a csolnakban. Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához. *Replika* 43-44 (2001). 85-108.
- A gymnastica, avagy „a fiatalsági öröm köntösébe burkolt munka”. Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához. *Korall* 7-8 (2001. március). 15—34.
- A libido academica narcizmusa. (Pierre Bourdieu: Férfiuralom). *Replika*. 47-48 (2002). 175—193.
- A tornászat, avagy a testhasználat államosítása. *Szociológiai Szemle*. 2002/3. 3—24.
- A nőnevelő tornászat. *Iskolakultúra*. 2003/1. 12—24.
- Az élet és a fagyos udvarlás. *Holmi*. 2003/2.
- The Sociologist and the Paradigm-Alchemy: on Pierre Bourdieu's Masculine Domination. *Review of Sociology*. Vol 9 (2003). Budapest: Akadémiai Kiadó. 139-149.
- Sindbads Gier auf nackte Frauenkörper. *Frankfurter Rundschau*. 2003. november 3. 7. old.
- Olimpia és társadalmi distinkciók. *Kritika*. 2004. november.
- Sok hűhó semmiért. Burawoy esete a szociológiával. *Replika* 56-57 (2006). 229-244.
- Gentlemen in Competition: Athletics and Masculinities in Nineteenth-century Hungary. *The International Journal of the History of Sport*. Vol. 24, No. 4, April 2007, 478-498.

- Gymnastic exercises, or “work wrapped in the gown of youthful joy”. Masculinities and the Civilizing Process in 19th century Hungary. *Journal of Social History*. Fall 2007. 161-180.
- Much ado about nothing. *The American Sociologist*. Vol. 38. No. 3, September 2007. 309-322.
- (avec Stéphane Vári): La libido academica au service d’un parcours protéiforme. *Cahiers d’études hongroises*. 2007 / 2008. 14. tome II. 11-13.
- The rationalisation of the body: physical education in Hungary in the nineteenth century. *History of Education* Vol. 38. No. 1. January 2009. 61-79.

Nemzetközi konferenciák kiadványai:

- Stratégie politique et tactique sportive: esquisse d’une analyse socio-historique du style de jeu de l’équipe d’or hongroise des années cinquante. In Henri Héral - Patrick Mignon (eds.) (1999): *Football. Jeu et société*. Paris: Les cahiers de l’INSEP. N. 25. 85-99.
- Surat al-ahar: Halat al Magar. In al-Tahir Labib (szerk.) (1999): *Surat al-ahar: al-arabi naziran wa-manzuran ilayhi* (arabul). Bayrut: Markaz Dirasat al-Wahda al-Arabiya. 569-580.
- Fussball im sozialen Kontext: Ungarn 1890—1990. In Michael Fanizadeh—Gerald Hödl—Wolfram Manzenreiter (szerk.) (2002): *Global Players – Kultur, Ökonomie und Politik des Fussballs*. Historische Sozialkunde / Internationale Entwicklung. Frankfurt am Main: Brandes und Apsel Verlag. 95-117.